

Ю. Бровендер, А. Русінов

КУРГАН ДОБИ БРОНЗИ НА ПІВНОЧІ ЛУГАНЩИНИ

Статтю присвячено результатам розкопок кургану на Лівобережжі Сіверського Дінця біля селища Нижня Дуванка. Серед семи виявлених поховань п'ять пов'язані з катакомбною культурною спільнотою, одне — з бабинською та одне поховання залишилося невизначеним. Велику увагу привертають 10 стовпових ямок, розташованих вздовж периметра кургану.

Ключові слова: Лівобережжя Сіверського Дінця, доба бронзи, катакомбна культурна область, бабинське культурне коло / область, курган, поховання.

Вступ. З метою збереження від руйнації, а також вивчення археологічної спадщини Луганщини, складової національної археологічної спадщини України, у червні 2019 р. експедиція Східноукраїнської філії Інституту археології НАН України, створена на базі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, в межах проведення навчальної археологічної практики студентів спеціальності 032 «Історія та археологія» провела охоронні розкопки одного кургану біля с-ща Нижня Дуванка Сватівського р-ну Луганської обл. (Бровендер 2020). Враховуючи ще недостатнє археологічне обстеження півночі Луганщини, дослідження кургану біля с-ща Нижня Дуванка мають значний інтерес.

Результати досліджень. Досліджений курган 1 входить до складу курганної групи з трьох насипів, розташованої на землях Нижньодуванської ОТГ на високому вододілі за 0,4 км до північного заходу від машинно-тракторної станції фермерського господарства «Каштан».

Кургани розташовані біля земельної ділянки, яку місцеві називають «Салотопка». На цій

ділянці у глибокій ямі та біля неї виявлено кістки великої кількості свійської худоби. Мешканці кажуть, що на цьому місці колись було виробництво мила.

Відстань між курганами 5—10 м. Розташовані вони вздовж лінії південний захід—північний схід. Висота курганів 0,3—0,96 м, діаметр 14—32 м. Кургани щорічно розорювались глибокою оранкою. На поверхні насипів знайдено дрібні фрагменти ліпного посуду доби бронзи, а також кістки.

Курган 1 займає північно-східний сектор курганної групи «Салотопка». Поверхня насипу інтенсивно розорювалася. На поверхні насипу знайдено фрагмент боковини керамічного горщика доби бронзи, а також кістка тварини.

Висота кургану складала 0,96 м, діаметр 32 м. Насип у плані мав круглу форму.

У результаті розкопок кургану 1 виявлено сім поховань (п'ять поховань донецької катакомбної культури, одне волго-донської бабинської культури, одне невизначене — кенотаф?) та десять стовпових ямок, розташованих вздовж периметра кургану. Впевнено визначити культурно-хронологічну належність цих ямок, на жаль, не є можливим.

Основним і центральним у кургані є поховання 6 донецької катакомбної культури. Воно впущене з рівня давнього горизонту (ДГ). Материковий викид із цього поховання, який лежить на ДГ, дугою оперізує це поховання з південного заходу і півдня (рис. 1). Саме над похованням 6 зведено первинний насип зі світло-сірого ґрунту круглої форми діаметром приблизно 12 м (рис. 1).

У подальшому було впущено інші катакомбні поховання. Однак послідовність їх впуску до первинного насипу стратиграфічно не просте-

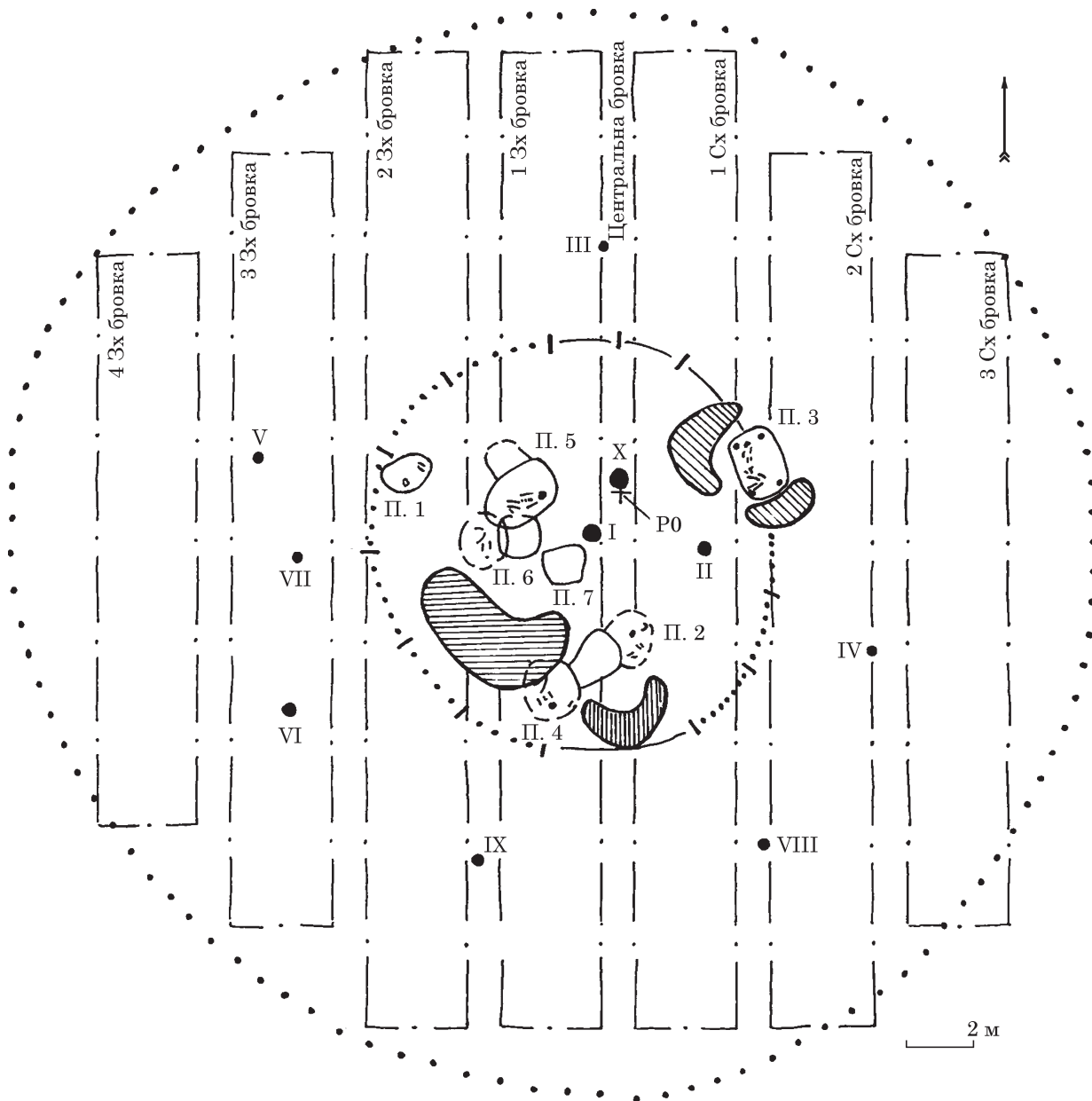

Рис. 1. Нижня Дуванка, курган 1, загальний план. Римськими цифрами позначено стовпові ямки
Fig. 1. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, general plan. Roman numerals indicate the post holes

жувалася, крім ситуації з двома катакомбними похованнями 4 та 2, де вхідна шахта поховання 4 частково зруйнувала камеру поховання 2 (рис. 2). Материковий викид із поховання 4 у вигляді дуги лежить на первинному насипі (рис. 2). Але варто зазначити, що катакомбне поховання 5, на відміну від інших впускних поховань, влаштоване в центральній частині насипу. Своєю камерою воно перекривало північну частину вхідної шахти основного катакомбного поховання 6 (рис. 1; 2). Катакомбне поховання 1 впущене до поли північно-західного, а поховання 2 та 4 — до південного сектору первинного насипу кургану (рис. 1).

Завершує стратиграфічну колонку серед культурно визначених у кургані комплексів — поховання 3 волго-донської бабинської культу-

ри, яке впущене до поли північно-східного сектору первинного насипу кургану (рис. 1). Саме з цим, визначеним культурно і хронологічно похованням, зокрема і за даними стратиграфічних спостережень (рис. 2), пов'язано завершення будівництва кургану.

Центр кургану і первинного насипу займає поховання 7 (кенотаф?) (рис. 1), але даних стратиграфії щодо його відносної хронології не отримано.

Цікавим є цілий комплекс (10 од.) виявлених у кургані стовпових ямок, які розташовані по колу діаметром 19 м. Три ямки розташовані в центральній частині цього кола (рис. 1: I, II, X). Варто зазначити, що всі виявлені в кургані поховання розташовані в середині цього умовного кола. Визначити культурно-хронологічну

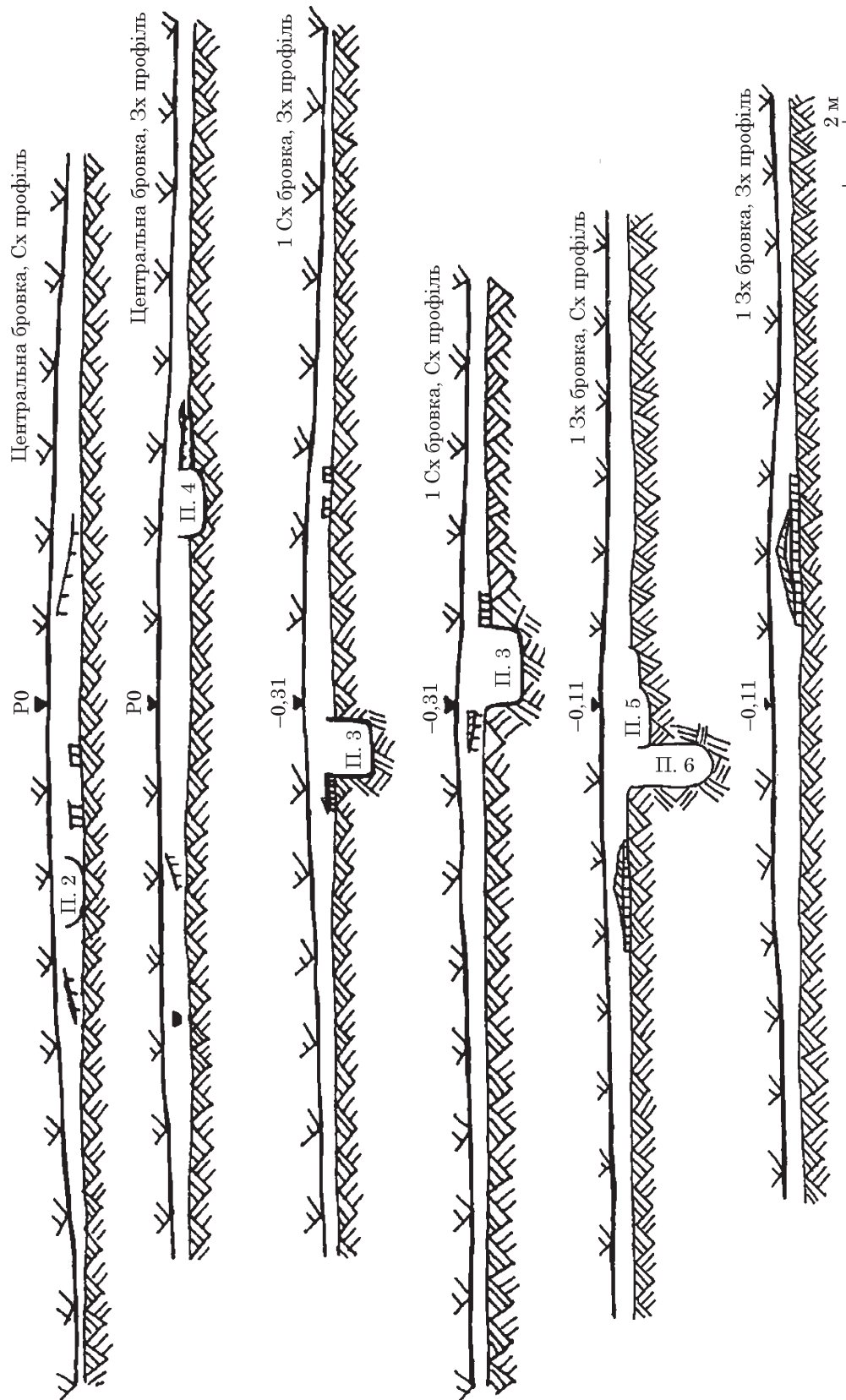

Рис. 2. Нижня Дуванка, курган 1, бровки
Fig. 2. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, the balks

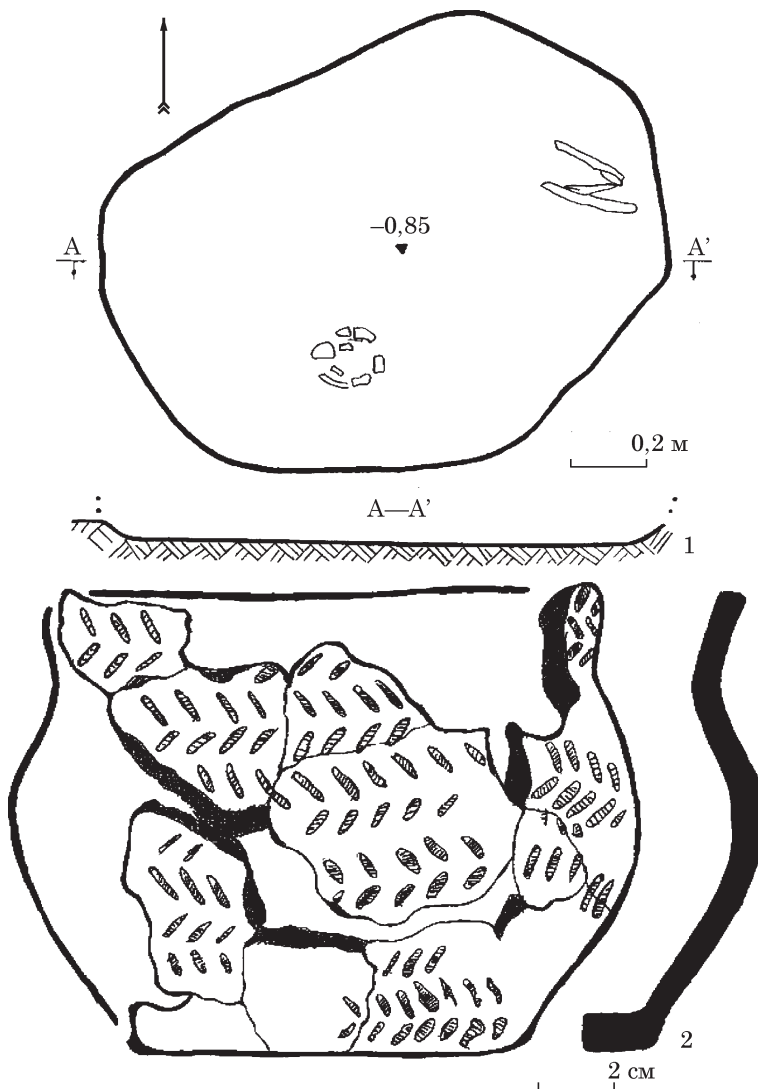

Рис. 3. Нижня Дуванка, курган 1, поховання 1: 1 — план і перетин поховання; 2 — кераміка

Fig. 3. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, burial 1: 1 — plan and cross-section of the burial; 2 — pottery

належність стовпових ямок наразі неможливо. Можна тільки припускати, що вони пов'язані з козацькою добою, оскільки на перекритті ямки I було виявлено фрагмент боковини козацького кружального горщика. Втім, це припущення не є беззастережним.

У стратиграфічному розрізі, укладеному за східним профілем 1-ої західної бровки, простежувалися: материк із глибини 0,95 м, представлений глиною світло-коричневого кольору (рис. 2); шар поховального ґрунту з глибини 0,82 м з видимою лінією ДГ завдовжки 4 м, для первинного насипу, пов'язаного з катакомбним похованням 6. У південному секторі бровки, ближче до її центру, на рівні ДГ фіксувався перетин викиду материкового ґрунту, пов'язаного із основним похованням 6. Його довжина складає 3 м, а потужність до 0,2 м.

У центральній частині східного профілю 1-ої західної бровки простежено перетини двох поховань: вхідної шахти основного поховання 6

та вхідної шахти і камери поховання 5, де камера впускного поховання 5 частково перекривала вхідну шахту основного поховання 6 (рис. 2).

Опис поховань. Поховання 1 (донецької катакомбної культури) виявлено під кутом 32° на відстані 4,5 м від центру кургану з глибини 0,8 м (рис. 1). Поховальна камера підовальної форми була орієнтована вздовж лінії північний схід—південний захід (рис. 3: 1). Її дно розміщувалося на глибині 0,85 м. До материка камера заглиблена на 0,05 м. Її розміри $1,5 \times 1,13$ м. Заповнення складалося із темно-сірого гумусу. Кістяк не зберігся. Лише біля північно-східної стінки камери виявлено зігнуті під гострим кутом стегнову та гомілкову кістки. Ближче до південної стінки розташовувався розвал керамічної посудини.

Інвентар.

1. Ліпний горщик поганої збереженості мав пряму, ледь відігнуту шийку, опуклі боки (рис. 3: 2). Придонна частина без закраїни. Поверхня посудини заглажена. Орнамент представлений горизонтальною ялинкою, нанесеною короткими відбитками перевитого шнура. Випал нерівномірний від світло-сірого до чорного. Висота посудини 12 см, висота шийки 2,5 см, діаметр вінця 14,2 см, діаметр шийки 14,2 см, діаметр боків 16,5 см, діаметр дна 10,5 см.

Поховання 2 (донецької катакомбної культури) виявлено під кутом 217° на відстані 3,9 м від центру кургану з глибини 0,5 м (рис. 1). Дно поховання знаходилося на рівні материка на глибині 1,08 м. Очевидно, поховальна камера мала овальну форму і була орієнтована вздовж лінії північ—південь (рис. 3: 1). Її розміри: довжина 1,7 м, ширина 1,3 м (реконструється за профілем бровки). Поховання дуже поганої збереженості. Кістяк лежав на лівому боці у скорченій позі головою до півночі. Перед обличчям похованого зафіксовано пляму червоної вохри круглої форми розміром $0,17 \times 0,16$ м. Біля плями знайдено розвал керамічного горщика.

Інвентар.

1. Ліпний горщик мав пряму шийку, опуклі боки (рис. 4: 2). Придонна частина без закраїни. Поверхня заглажена, має нерівномірний випал від світло-сірого до чорного кольору. Посудина орнаментована. Орнамент представлений навскісними вдавленнями пласкої палички вздовж шийки горщика та вдавленнями

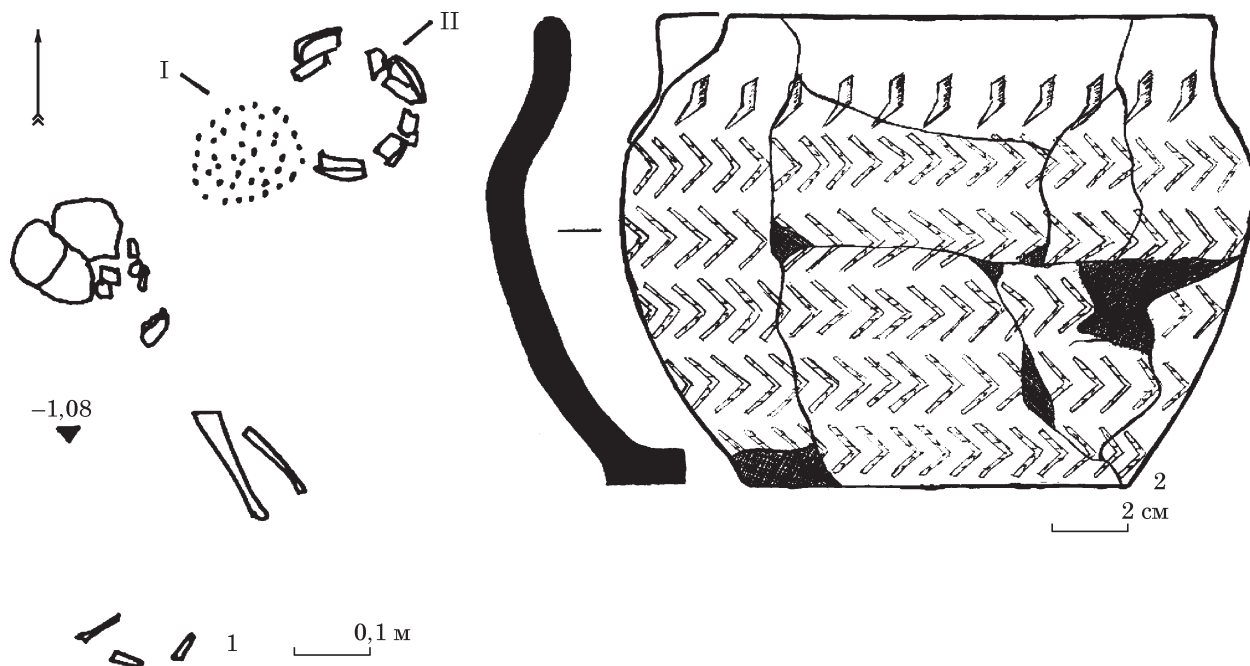

Рис. 4. Нижня Дуванка, курган 1, поховання 2: 1 — план і перетин поховання (I — вохра; II — посудина); 2 — кераміка

Fig. 4. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, burial 2: 1 — plan and cross-section of the burial (I — ochre; II — vessel); 2 — ceramics

дрібнозубчатого штампа на решті поверхні посудини у вигляді горизонтальної ялинки. Висота горщика 12,5 см, висота шийки 2,5 см, діаметр вінця 14,7 см, діаметр шийки 14,6 см, діаметр боків 16,7 см, діаметр дна 10,2 см.

Поховання 3 (волго-донської бабинської культури) виявлено під кутом 160° на відстані 7,1 м від центру кургану (рис. 1) з глибини 0,83 м. Поховання виявлено в ямі прямокутної форми із закругленими кутами (рис. 5). Її розміри $2,05 \times 1,42$ м. До дна ями трішки розширювалася до розмірів $2,14 \times 1,52$ м. Орієнтована яма вздовж лінії північний захід—південний схід. Її заповнення представлене темним гумусованим ґрунтом. На дні ями, влаштованої на глибині 1,97 м, ближче до південно-західної стінки, лежав кістяк у слабо скорченій позі, головою орієнтований до півночі. У колінах ноги зігнуті під гострим кутом, руки витягнуті вздовж тулуба. У чотирьох

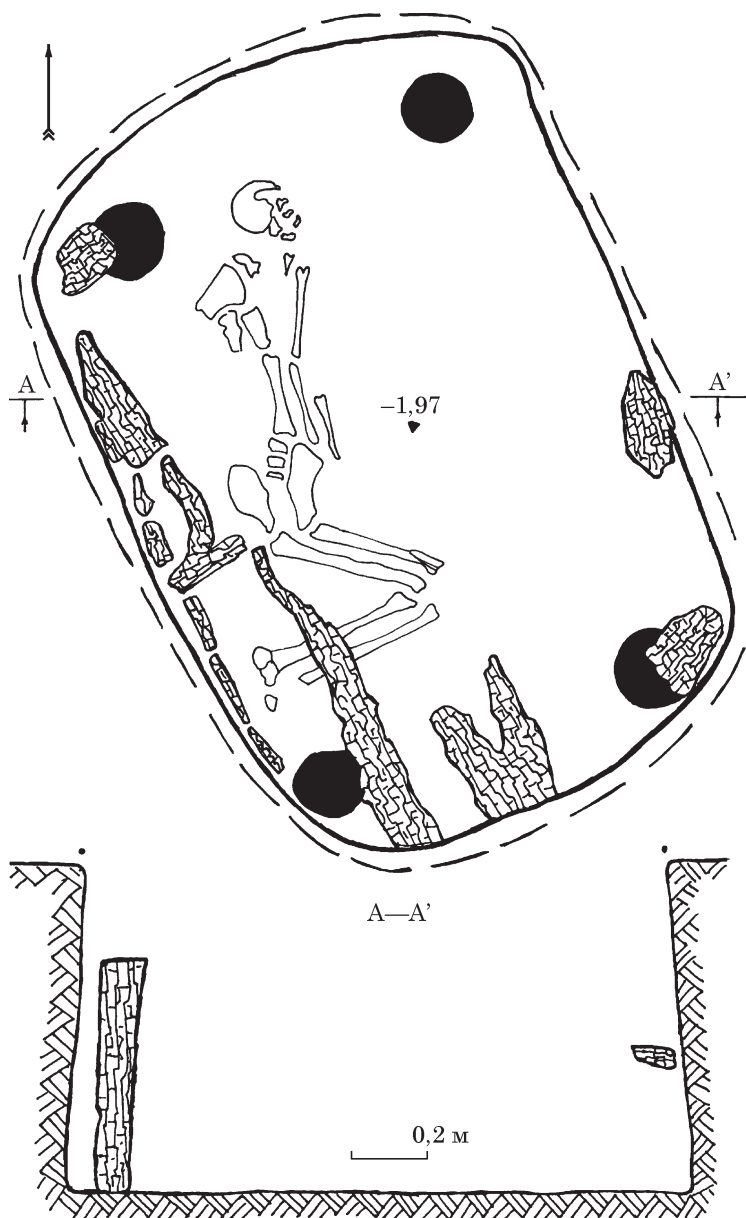

Рис. 5. Нижня Дуванка, курган 1, план і перетин поховання 3

Fig. 5. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, plan and cross-section of the burial 3

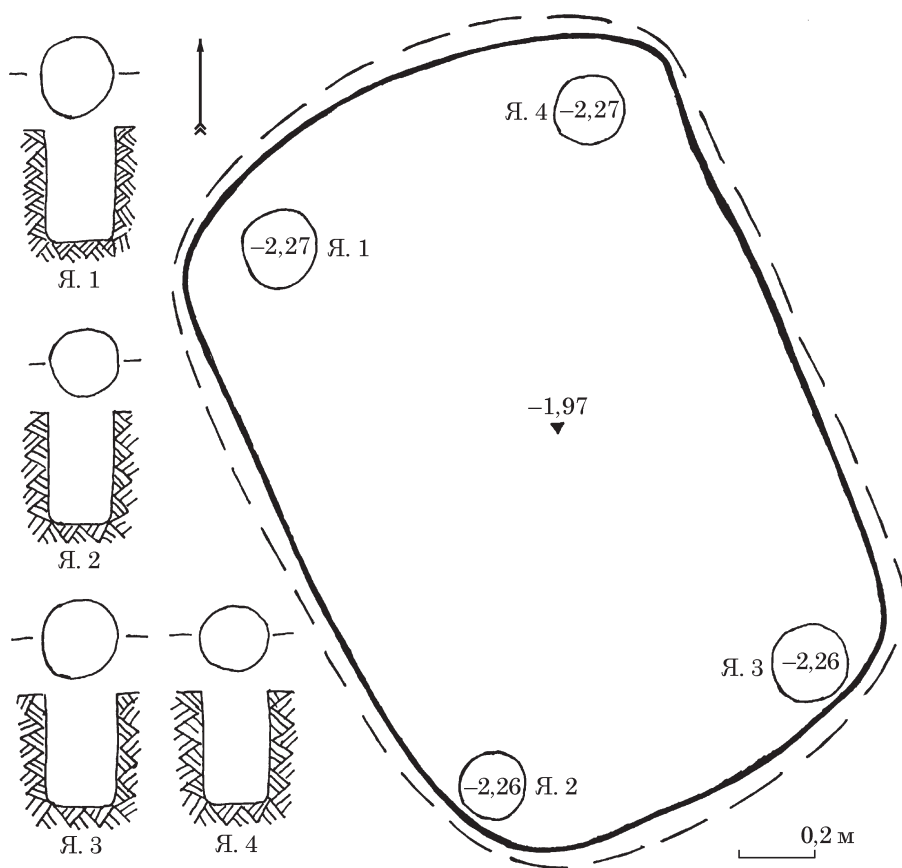

Рис. 6. Нижня Дуванка, курган 1, стовпові ямки в похованні 3

Fig. 6. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, post holes in burial 3

кутах ями виявлено стовпові ямки діаметром 0,17—0,2 м (рис. 5; 6). Глибина ям відносно дна могильної ями 0,29—0,3 м. В ямках 1, 3 виявлено залишки дерев'яних стовпів із круглим перетином діаметром 0,14—0,16 м.

Південно-західна стінка поховальної ями укріплена вертикальними дерев'яними плахами (дошками?) завширшки 0,1—0,2 м, завтовшки 0,02—0,10 м і завдовжки до 0,6 м. Дерев'яне перекриття збереглося лише у південно-західній частині могильної ями і було колодами (?) з діаметром до 0,2 м, покладеними вздовж ями. В центральній частині південно-східної стінки могильної ями збереглася дерев'яна жердина, укладена впоперек ями (рис. 5). Найімовірніше, вона слугувала опорою для важкого перекриття.

Поховальний інвентар відсутній.

Поховання 4 (донецької катакомбної культури) виявлено під кутом 230° на відстані 3,6 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,55 м. Вхідна шахта підпрямокутної форми (ближче до трапеції) мала розміри 1,5 × 1,25 м (рис. 7: 1). Її північно-західна частина частково зруйнована норами землерийних тварин. Заглиблена в материк до 0,4 м. У південно-західній частині вхідної шахти, біля устя камери, виявлено залишки дерева. Його розміри 0,58 × 0,08 × 0,03 м. До вхідної шахти з південного заходу прилягає камера. Ширина гирла 0,9 м. Дно камери мало підквадратну форму. Її розміри 1,77 × 1,6 м. Орієнтована вздовж лінії

північ—південь. Дно камери влаштоване на глибині 1,93 м. До центра камери дно знижувалося. Заповнення складалось із темного суглинку. На дні камери, ближче до її західної стінки виявлено скелет людини. Кістки однієї ноги і руки переміщені гризунами. Небіжчик лежав скорчено на правому боці лицем до устя камери. Кістки правої руки зігнуті у лікті під тупим кутом, кістки однієї ноги зігнуті у коліні під гострим кутом.

Біля південно-східного кута камери було виявлено великий фрагмент ліпної посудини.

Інвентар.

1. Глиняний ліпний горщик представлений крупним фрагментом вінця і боковини (рис. 7: 2). Горщик має високу добре виражену шийку і опуклі боки. Поверхня заглажена, але в деяких місцях простежуються сліди грубих розчосів. Випал нерівномірний від світло-сірого до чорного. Висота посудини, що збереглася, 12,5 см, діаметр вінця 16,4 см, діаметр горла 15,9 см, діаметр боків 19,4 см.

Поховання 5 (донецької катакомбної культури) виявлено під кутом 90° на відстані 0,3 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,9 м.

Вхідна шахта ледь заглиблена в материк. Її північно-східна частина зруйнована землерийними тваринами (рис. 8). Найімовірніше, вона мала прямокутну форму. Її імовірні розміри — 1,15 × 0,9 м. Шахта орієнтована вздовж лінії північний захід—південний схід. До південно-східної частини вхідної шахти прилягає камера.

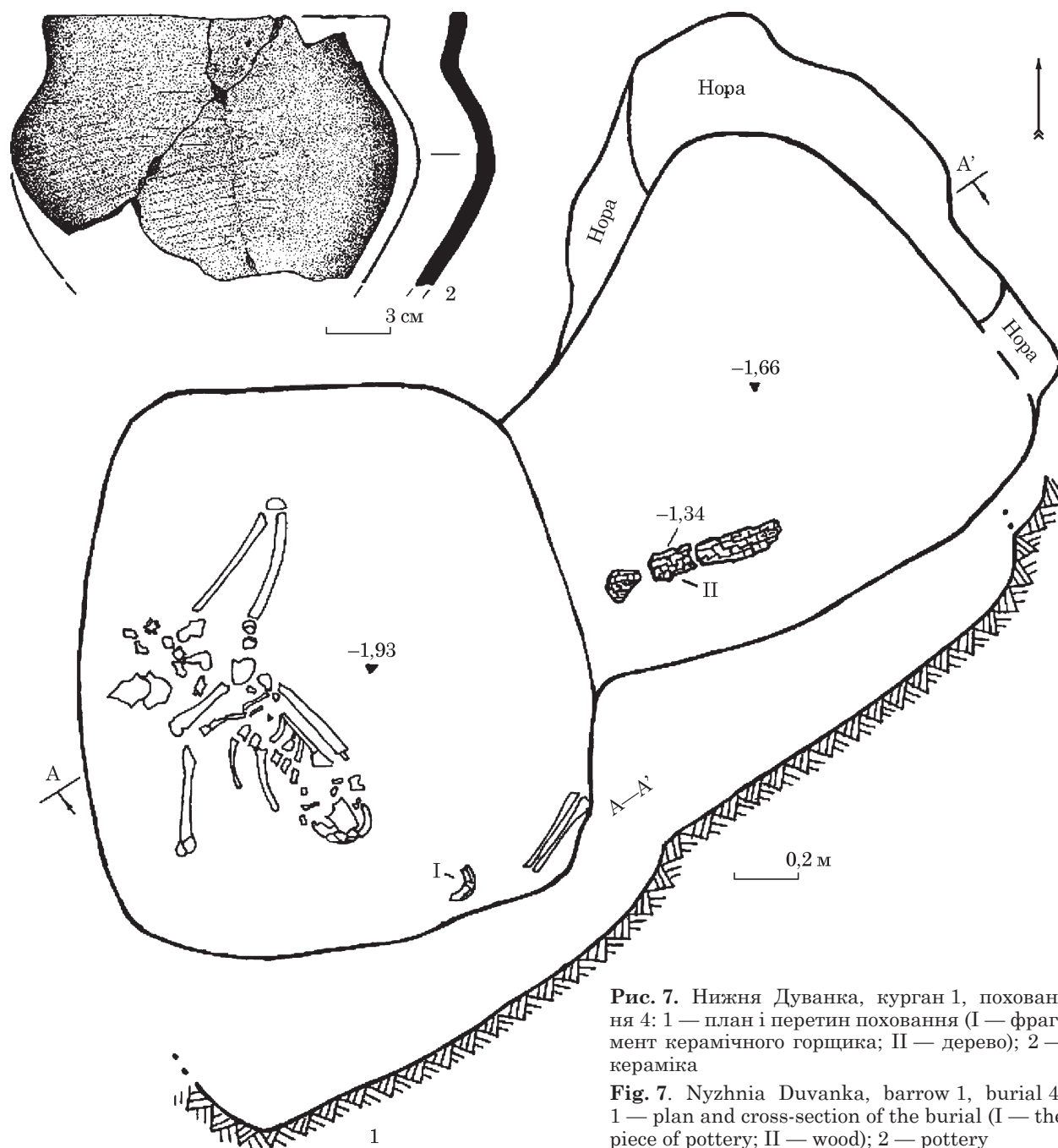

Рис. 7. Нижня Дуванка, курган 1, поховання 4: 1 — план і перетин поховання (І — фрагмент керамічного горщика; ІІ — дерево); 2 — кераміка

Fig. 7. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, burial 4: 1 — plan and cross-section of the burial (I — the piece of pottery; II — wood); 2 — pottery

Вона мала підпрямокутну форму із закругленими кутами, орієнтована вздовж лінії північний схід—південний захід. Її південна, південно-східна та південно-західна стінки не виявлені. Розміри камери з урахуванням реконструкції частково непростежених південно-західної та південно-східної стінок $2,27 \times 1,68$ м.

На дні камери, влаштованої на глибині 1,56 м, ближче до південно-східної стінки, лежав скелет дорослої людини. Кістяк лежав на спині. У колінах ноги зігнуті під гострим кутом. Права рука витягнута вздовж тіла, ліва ледь зігнута під тупим кутом.

На дні камери, між кістяком і вхідним отвором у камеру виявлено пляму червоної вохри. Пляма мала круглу форму. Її діаметр 0,12 м.

Поруч із західним кутом камери виявлено набір інструментів (сім од.), а також дрібний крем'яний відщеп (рис. 9).

Інвентар.

1. Випростувач древків стріл виготовлений на бруску пісковика розмірами $12 \times 2,5 \times 1$ см. Сторони виробу ретельно оброблені. Одна зі сторін має жолоб вздовж усієї довжини завширшки до 1 см і завглибшки 0,2 см (рис. 9: 2).

2. Абразив виготовлений на бруску пісковика підпрямокутної форми. Сторони виробу ретельно обточені і мають абсолютно рівну поверхню. Розміри виробу $19,7 \times 5,5 \times 3,7$ см (рис. 9: 1).

3. Крем'яна пластина з видаленою проксимальною частиною, виготовлена із високоякісного кременю. Одна сторона має ретуш утилі-

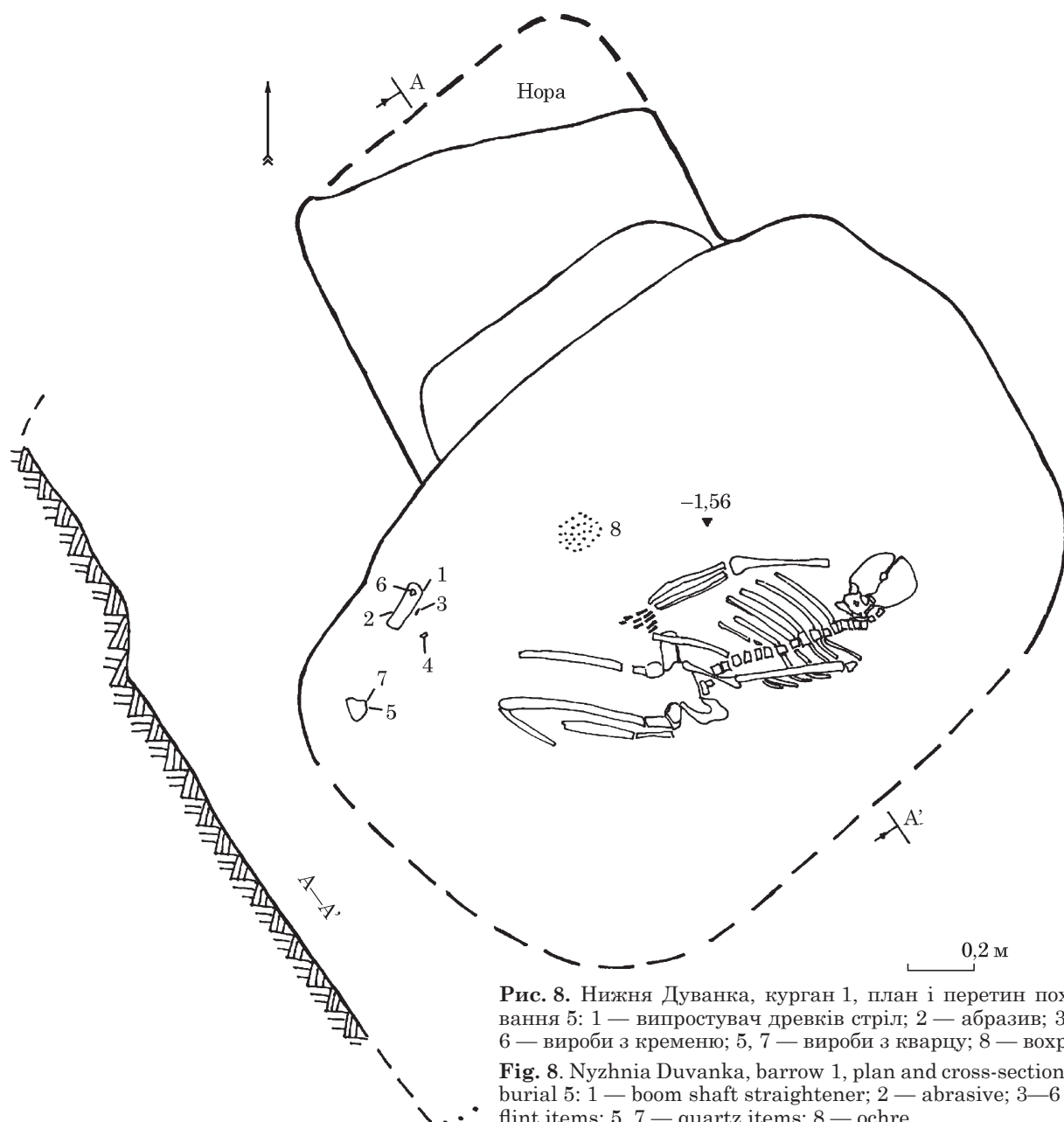

Рис. 8. Нижня Дуванка, курган 1, план і перетин поховання 5: 1 — випростувач древків стріл; 2 — абразив; 3—6 — вироби з кременю; 5, 7 — вироби з кварцу; 8 — вохра
Fig. 8. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, plan and cross-section of burial 5: 1 — boom shaft straightener; 2 — abrasive; 3—6 — flint items; 5, 7 — quartz items; 8 — ochre

зації (?) нерегулярну дрібну, середню на спинку. Пластина з ретушю. Її розміри $6,9 \times 1,8 \times 0,7$ см (рис. 9: 5).

4. Скребачка виготовлена з високоякісного кременю чорного кольору. Знаряддя має сегментоподібну форму. Огранка безсистемна. Напівкруглий край має крупнофасеткову оббивку та середню і дрібну ретуш на спинку. Розміри виробу: $3,3 \times 2,7 \times 0,7$ см (рис. 9: 6).

5. Відщеп трапецієподібної форми з невизначеною огранкою та фрагментом первинної кірки. Від загострення дистальної частини до середини однієї сторони нанесена регулярна ретуш середня та дрібна на спинку. Кремень високоякісний. Розміри виробу: $5 \times 3,5 \times 1,9$ см (рис. 9: 7).

6. Виріб із кварциту ближче до овальної форми. Одна з поверхонь виробу має рівну оброблену поверхню. В деяких місцях грані зна-

ряддя сточені в процесі використання. Розміри виробу: $10,2 \times 7,7 \times 1,1$ см (рис. 9: 3).

7. Виріб трапецієподібної форми, зокрема і в перетині. Одна зі сторін виробу сплюснена, а в процесі використання відшліфована до блиску. Розміри виробу: $7 \times 4,9 \times 1,6$ см (рис. 9: 4).

У заповненні камери, біля її південно-західної стінки, знайдено дрібний відщеп кременю розмірами $1,4 \times 1 \times 0,2$ см.

Поховання 6 (центральне, основне, донецької катакомбної культури) виявлено в центрі кургану (рис. 2) з глибини 0,25 м від ДГ (0,9 м від Р₀).

Вхідна шахта підквадратної форми із округлими кутами мала розміри $1,3 \times 1,16$ м. Орієнтована за сторонами світу. Заглиблена у материк на 1,65 м (рис. 10: 1). До західної частини вхідної шахти прилягає камера. Ширина гирла складає 1,05 м. Камера майже круглої фор-

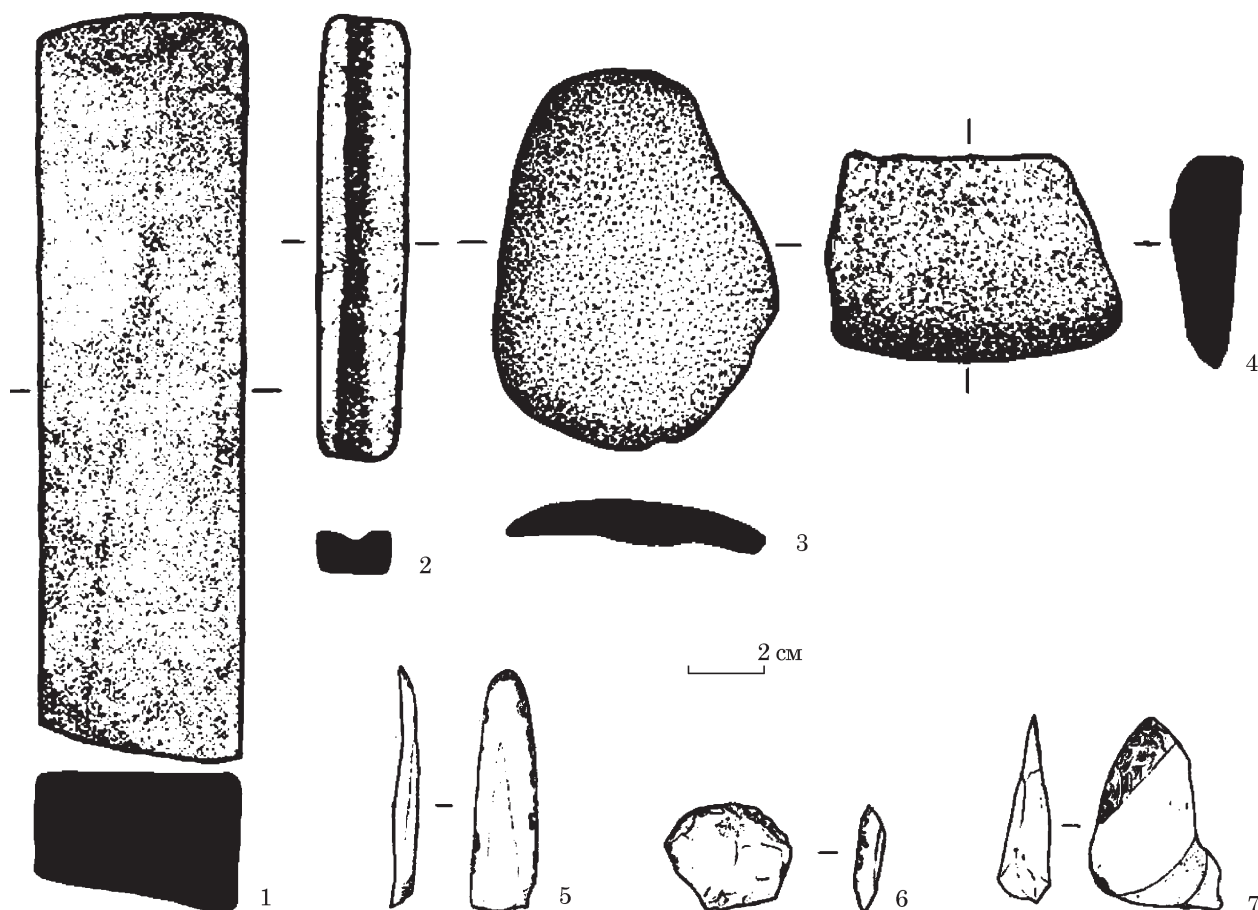

Рис. 9. Нижня Дуванка, курган 1, інвентар із поховання 5: 1, 2 — пісковик; 3, 4 — кварцит; 5—7 — кремінь
Fig. 9. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, grave goods 5: 1, 2 — sandstone; 3, 4 — quartzite; 5—7 — flint

ми, заглиблена відносно дна шахти на 0,6 м. На дні камери, у її центрі лежав кістяк людини (дитини). Скелет лежав скорчено на правому боці, головою на південний схід, лицем до устя камери. Кістки правої руки витягнуті вздовж тулуба, ліва рука зігнута у лікті. Ноги у колінах зігнуті під гострим кутом. Біля ступень ніг виявлено пляму червоної вохри круглої форми розміром 0,16 × 0,11 м. Кістяк супроводжували три посудини (одна ціла і дві фрагментовані), а також набір астрагалів (альчиків). Всі вони були розміщені біля голови померлого.

Інвентар.

1. Горщикоподібна посудина мала слабо виражену шийку і опуклі боки. Посудина відносно тонкостінна (рис. 10: 2). Випал нерівномірний — від світло-коричневого до чорного. Посудина орнаментована навскісними короткими вдавленнями палички, що утворюють локальні композиції на боковині, та вертикальними вдавленнями навкрузи придонної частини посудини. Її розміри: висота 9 см, діаметр вінця 11 см, діаметр шийки 11 см, боків — 12,2 см, дна — 7,9 см.

2. Фрагмент горщика представлений вінцем і боковиною. Посудина мала злегка відігнуте на зовні вінце, добре виражену шийку і опуклі боки (рис. 10: 4). Випал нерівномірний — від світло-сірого до чорного. Вздовж шийки горщик

орнаментований композицією у вигляді п'яти рядів відбитків шнура, нижче яких на боковині нанесено в тій же техніці чотири вписані один в один півкола, розділені між собою чотирма вертикальними лініями, виконаними в цій же техніці. Діаметр вінця 28,5 см, шийки — 27 см, боків — 32,6 см.

3. Фрагменти горщика, які представляють вінця і боковину. Посудина має високу шийку, опуклі боки (рис. 10: 3). Випал посудини нерівномірний — від світло-коричневого до чорного. Орнамент виконаний в техніці відбитків шнура, а також вдавлень палички у вигляді горизонтальних ліній, які чергуються між собою на шийці горщика, а також відбитків шнура у вигляді косих заштрихованих трикутників на боковині горщика. Висота горщика, що збереглася, 15 см, діаметр вінця 18 см, діаметр шийки 17,7 см, боків — 21,5 см.

4. Астрагали (альчики) (60 од.) — таранні кістки дрібного парнокопитного мали відносно однакові розміри. Обробки поверхні та різьблених знаків на кістках не виявлено.

Поховання 7 (невизначене, кенотаф?) виявлено під кутом 120° на відстані 1,1 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,75 м.

Яма мала трапецієподібну форму, орієнтована вздовж лінії північ—північний захід—пів-

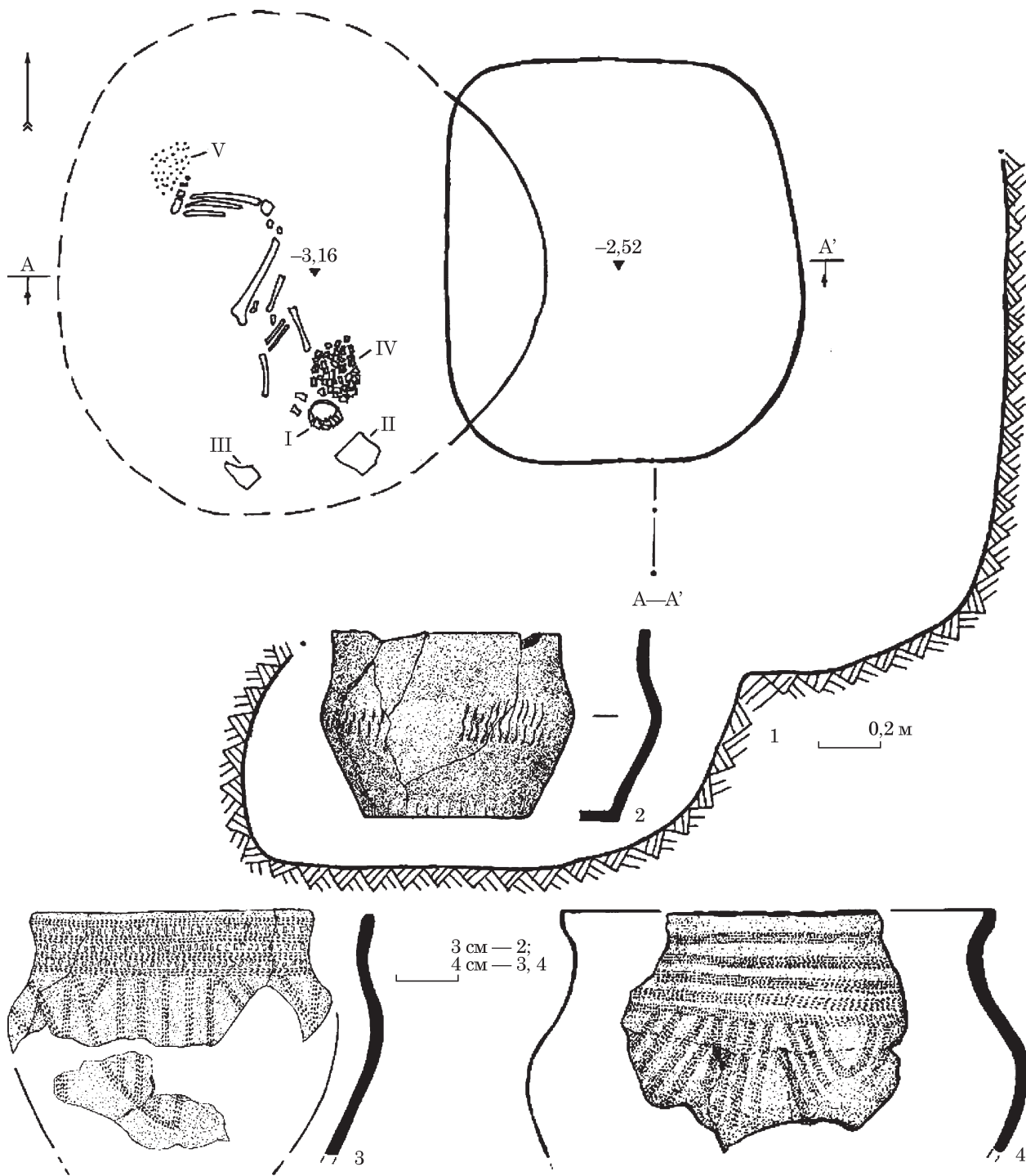

Рис. 10. Нижня Дуванка, курган 1, поховання 6: 1 — план і перетин поховання (I — горщик; II, III — фрагменти горщиків; IV — альчики; V — вохра); 2—4 — кераміка

Fig. 10. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, burial 6: 1 — plan and cross-section of the burial (I — vessel; II, III — pieces of vessels; IV — knucklebones; V — ochre); 2—4 — pottery

день—південний схід. Її розміри $1,25 \times 1,15$ м. До дна яма звужувалася до розмірів $0,93 \times 0,83$ м. У материк яма заглиблена на 0,35 м (рис. 11). Заповнення ями — темно-сірий суглинок.

На дні ями, влаштованої на глибині 1,1 м, ані кістяка, ані знахідок не виявлено.

Опис стовпових ямок. Ямку I виявлено під кутом 152° на відстані 3,6 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,7 м. Ямка мала форму бли-

жче до кола (рис. 12: I). Її розміри $0,5 \times 0,6$ м. Ямка заглиблена в материк на 0,15 м. В її заповненні виявлено шматки мергелю, залишки дерев'яного стовпа. На перекритті ямки знайдено фрагмент боковини посудини козацької доби (XVII—XVIII ст.).

Ямку II виявлено під кутом 183° на відстані 5,2 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,23 м. Ямка круглої форми (рис. 12: II). Її діа-

метр 0,4 м. У материк заглиблена на 0,3 м. Заповнення ямки — дрібна крихта мергелю.

Ямку III виявлено під кутом 109° на відстані 9 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,5 м. Ямка мала круглу форму (рис. 12: III). Її діаметр 0,3 м. У материк вона заглиблена на 0,2 м. Заповнення ямки представлено дрібною крихтою мергелю.

Ямку IV виявлено під кутом 196° на відстані 11,15 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,72 м. Ямка круглої форми (рис. 12: IV). Її діаметр 0,3 м. У материк вона заглиблена на 0,22 м. Заповнення ямки — дрібна крихта мергелю.

Ямку V виявлено під кутом 17° на відстані 7,1 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,7 м. Ямка круглої форми (рис. 12: V). Її діаметр 0,34 м. У материк вона заглиблена на 0,25 м. Заповнення ями представлено розчищеною крейдою. Наявність у заповненні ямки шматків дерева свідчить про наявність тут стовпа.

Ямку VI виявлено під кутом 325° на відстані 8 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,66 м. Ямка овальної форми (рис. 12: VI). Її розміри $0,52 \times 0,4$ м. Дно заглиблене в материк на 0,29 м. Заповнення ямки представлено дрібною фракцією мергелю.

Ямку VII виявлено під кутом 355° на відстані 6,15 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,8 м. Ямка круглої форми (рис. 12: VII). Її діаметр 0,32 м. Дно заглиблене в материк на 0,3 м. У заповненні ямки, окрім порошкової маси крейди, зафіксовано шматки дерева (залишки стовпа).

Ямку VIII виявлено під кутом 229° на відстані 10,7 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,72 м. Ямка круглої форми (рис. 12: VIII). Її діаметр 0,34 м. Дно заглиблене в материк на 0,12 м. Заповнення ямки — дрібна крихта мергелю.

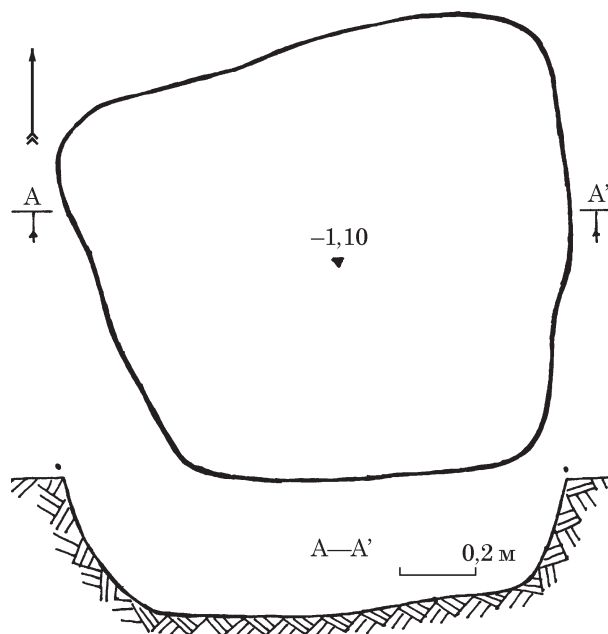

Рис. 11. Нижня Дуванка, курган 1, план і перетин поховання 7

Fig. 11. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, plan and cross-section of burial 7

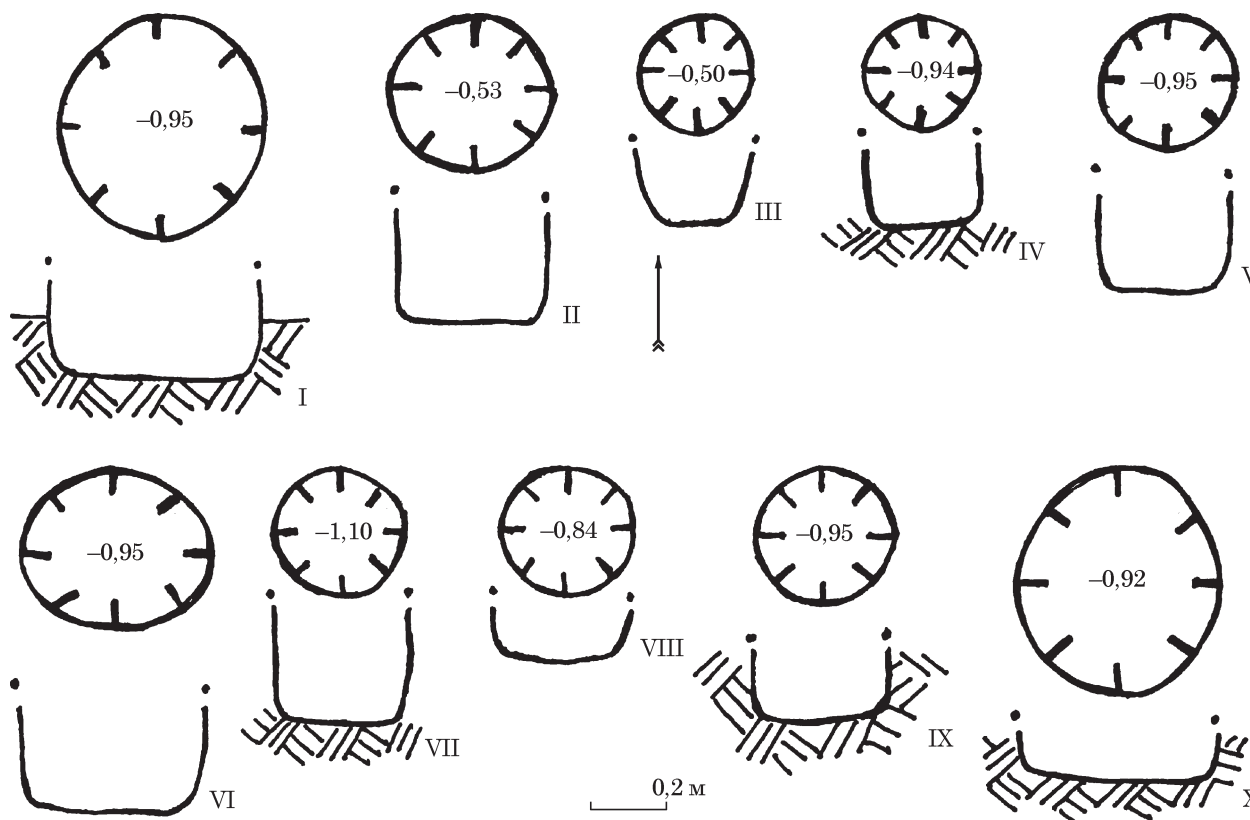

Рис. 12. Нижня Дуванка, курган 1, стовпові ямки (номери відповідають нумерації на рис. 1)

Fig. 12. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, pillar holes (numbers correspond to the numbering in fig. 1)

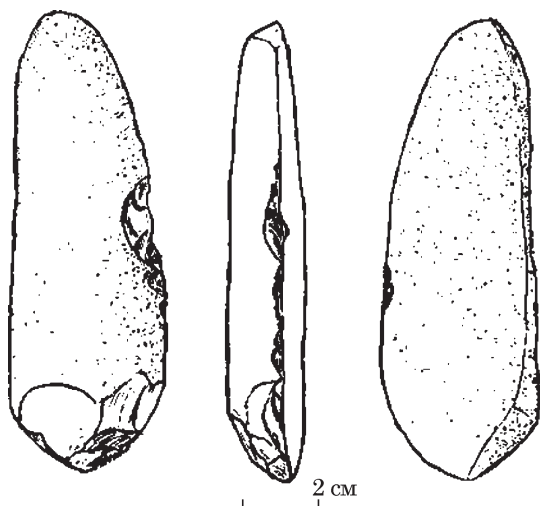

Рис. 13. Нижня Дуванка, курган 1, кварцитовий виріб із насипу кургану

Fig. 13. Nyzhnia Duvanka, barrow 1, quartzite item from the mound

Ямку IX виявлено під кутом 275° на відстані 9,4 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,75 м. Ямка мала круглу форму (рис. 12: IX). Її діаметр 0,36 м. У материк вона заглиблена на 0,1 м.

Ямку X виявлено під кутом 150° на відстані 3,6 м від центра кургану (рис. 1) з глибини 0,75 м. Ямка овальної форми (рис. 12: X). Її розміри $0,5 \times 0,6$ м. У материк вона заглиблена на 0,12 м. Заповнення — темно-сірий суглинок.

Опис знахідок у насипу кургану. 1. Фрагмент боковини ліпного посуду виявлений під кутом 160° на відстані 5 м від центра кургану на глибині 0,51 м.

2. Кварцитовий виріб (скобель), виявлений під кутом 26° на відстані 1 м від центра кургану на глибині 0,53 м. Виріб із вторинною обробкою на видовженій, підтрикутній у перетині кварцитовій гальці. Опукле лезо знаряддя сформовано на одному кінці гальки кількома великими сколами на спинку виробу. До леза прилягає ділянка дрібної регулярної оббивки краю із кількома сколами на спинку (ретуш утилізації?). Поверхня виробу заглажена до блиску. Розміри виробу $12,2 \times 4 \times 2$ см (рис. 13).

3. Стегнова кістка людини виявлена під кутом 158° на відстані 9 м від центра кургану на глибині 0,5 м.

4. Фрагмент черепа людини виявлений під кутом 100° на відстані 4,5 м від центра кургану на глибині 0,53 м.

Висновок. Отже, в кургані біля с-ща Нижня Дуванка експедицією Східноукраїнської філії Інституту археології НАН України, створеної на базі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля виявлено та досліджено сім поховань, серед яких п'ять належать до катакомбної культурної області, а одне — до бабинської, культурна належність ще одного поховання залишилася невизначеною.

Культурно-хронологічно досліджені в кургані поховання пов'язані з донецькою (донецько-донською, за С. Н. Братченком) катакомбною культурою доби середньої бронзи та волго-донською бабинською культурою перехідного періоду від середньої до пізньої бронзи. Основним у кургані є поховання 6 донецької катакомбної культури.

Особливу увагу привертають два комплекси донецької катакомбної культури — поховання 5 з виробничим інструментарієм, поховання 6 з астрагалами (альчиками), а також поховання 3 волго-донської бабинської культури у стовповій гробниці, яке маркує західну периферію ареалу цієї культури (Литвиненко 2020).

Питанням виробничого реманенту в похованнях катакомбної культурної області приділено чимало уваги (Шапошникова 1971; Бочкарев 1978; Смирнов 1983; Кубышев, Черняков 1985; Березанская, Ляшко 1989; Березанская, Кравец 1989; Черных, Плешивенко 1995; Нечитайло 2005; Санжаров 2008 та ін.), як, власне, і похованням з астрагалами цієї культурної традиції (Клейн 1997; Санжаров 1988; Клименко, Цымбал 2004 та ін.). Але багато питань ще залишаються дискусійними. Тому поповнення реєстру катакомбних поховань доби середньої бронзи на Лівобережжі Сіверського Дінця з таким поховальним приданим, як виробничий інструментарій та астрагали, є доволі значущими.

Оригінальним комплексом, дослідженим у кургані, є 10 стовпових ям за окружністю кургану, які утворюють певний ансамбль. Поки що визначити його культурно-хронологічну належність неможливо.

ЛІТЕРАТУРА

Березанська, С. С., Ляшко, С. М. 1989. Вивчення ремесла за виробничими комплексами з пам'яток доби бронзи. *Археологія*, 3, с. 18-30.

Березанская, С. С., Кравец, Д. П. 1989. О металлургическом ремесле племен донецкой катакомбной культуры. В: Березанская, С. С. (ред.). *Первобытная археология. Материалы и исследования*. Киев: Наукова думка, с. 156-168.

Бочкарев, В. С. 1978. Погребения литейщиков эпохи бронзы (методологический пересмотр проблемы). В: Столяр, А. Д. (ред.). *Проблемы археологии*, 2, с. 48-53.

Бровендер, Ю. М. 2020. Розкопки кургану на півночі Луганщини. *Археологічні дослідження в Україні 2019 р.*, с. 138-139.

Клейн, Л. С. 1997. Происхождение нуля, или Древнейшая эволюция игры в кости между Дунаем и Индом. В: Ткачук, М. Е., Манзура, И. В. (ред.). *Stratum: структуры и катастрофы*. Кишинев: Stratum, с. 47-66.

Клименко, В. Ф., Цымбал, В. И. 2004. Кости животных в погребальном обряде катакомбной культуры бассейна Северского Донца. *Материалы та дослідження з археології Східної України*, 3, с. 183-187.

Кубышев, А. И., Черняков, И. Т. 1985. К проблеме существования весовой системы у племен бронзового века степей Восточной Европы (на материалах

погребения литейщика катакомбной культуры). *Советская археология*, 1, с. 39-54.

Литвиненко, Р. О. 2020. Про західні межі волгодонської бабинської культури. В: Балабанов, К. В. (ред.). *Україна в світовому історичному просторі. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. Маріуполь, Україна, 24 квітня 2020 р.* Маріуполь: МДУ, с. 16-21.

Нечитайло, А. Л. 2005. К характеристике горно-металлургического производства Донбасса (эпоха средней бронзы). В: Дорофеев, В. Н. (ред.). *Исторические и футурологические аспекты развития горного дела*. Алчевск: ДонДТУ, с. 113-124.

Санжаров, С. Н. 1988. Погребения донецкой катакомбной культуры с игральными костями. *Советская археология*, 1, с. 140-158.

Санжаров, С. Н. 2008. *Стрелочные наборы инструментов и сырьё из катакомбных погребений Украины*. Луганск: ВНУ.

Смирнов, Ю. А. Погребения мастеров-изготовителей древков и кремневых наконечников стрел. В: Краснов, Ю. А. (ред.). *Древности Дона*. Москва: Наука, с. 164-187.

Черных, Л. А., Плешивенко, А. Г. 1995. Погребение литейщика катакомбной культуры у с. Васильевка. В: Кибальник, Ю. Д. (ред.). *Хозяйство древнего населения Украины: ремесла и промыслы древнего населения Украины*. 2. Киев: МО КПКЗ, с. 243-257.

Шапошникова, О. Г. 1971. До питання про мета-лообробку у племен донецької катакомбної культури. *Археологія*, 1, с. 22-26.

REFERENCES

Berezanska, S. S., Liashko, S. M. 1989. Vychennia remesla za vyrobnychymy kompleksamy z pam'iatok doby bronzы. *Arkheolohiia*, 3, s. 18-30.

Berezanskaia, S. S., Kravets, D. P. 1989. O metallurgicheskoi remesle plemen donetskoi katakombnoi kultury. In: Berezanskaia, S. S. (ed.). *Pervobytnaia arkheologiia. Materialy i issledovaniia*. Kiev: Naukova dumka, s. 156-168.

Bochkarev, V. S. 1978. Pogrebeniia liteishchikov epokhi bronzы (metodologicheskii peresmotr problemy). V: Stoliar, A. D. (ed.). *Problemy arkheologii*, 2, s. 48-53.

Brovender, Yu. M. 2020. Rozkopky kurhanu na pivnoci Luhanshchyny. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2019 r.*, s. 138-139.

Klein, L. S. 1997. Proiskhozhdenie nulia, ili Drevneishaia evoliutsiia igry v kosti mezhdz Dunaem i Indom. In: Tkachuk M. E., Manzura I. V. (ed.). *Stratum: struktury i katastrofy*. Kishinev: Stratum, s. 47-66.

Klimenko, V. F., Tsymbal, V. I. 2004. Kosti zhivotnykh v pogrebalnom obriade katakombnoi kultury basseina Sevetskogo Donta. *Materialy ta doslidzhennia z arkheolohii Shkhidnoi Ukrainy*, 3, s. 183-187.

Kubyshev, A. I., Cherniakov, I. T. 1985. K probleme sushchestvovaniia vesovoi sistemy u plemen bronzovogo veka stepei Vostochnoi Evropy (na materialakh pogrebeniia liteishchika katakombnoi kultury). *Sovetskaia arkheologiia*, 1, s. 39-54.

Lytvynenko, R. O. 2020. Pro zakhidni mezhi volho-donskoi babynskoi kultury. In: Balabanov, K. V. (ed.). *Ukraina v svitovomu istorychnomu prostori. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovoї konferentsii. Mariupol, Ukraina, 24 kvitnia 2020 r.* Mariupol: MDU, s. 16-21.

Nechitailo, A. L. 2005. K kharakteristike gorno-metallurgicheskogo proizvodstva Donbassa (epokha srednei bronzы). In: Dorofeev, V. N. (ed.). *Istoricheskie i futurologicheskie aspekty razvitiia gornogo dela*. Alchevsk: DonDTU, s. 113-124.

Sanzharov, S. N. 1988. Pogrebeniia donetskoi katakombnoi kultury s igralnymi kostiami. *Sovetskaia arkheologiia*, 1, s. 140-158.

Sanzharov, S. N. 2008. *Strelochnye nabory instrumentov i syria iz katakombnykh pogrebenii Ukrainy*. Lugansk: VNU.

Smirnov, Yu. A. Pogrebeniia masterov-izgotovitelei drevkov i kremnevyykh nakonechnikov strel. In: Krasnov, Yu. A. (ed.). *Drevnosti Dona*. Moskva: Nauka, s. 164-187.

Chernykh, L. A., Pleshivenko, A. G. 1995. Pogrebenie liteishchika katakombnoi kultury u s. Vasilevka. In: Kibalnik, Iu. D. (red.). *Khoziaistvo drevnego naseleniia Ukrainy: remesla i promysly drevnego naseleniia Ukrainy*. 2. Kiev: MO KPDIKZ, s. 243-257.

Shaposhnykova, O. H. 1971. Do pytannia pro metaloobrobku u plemen donetskoi katakombnoi kultury. *Arkheolohiia*, 1, s. 22-26.

Yu. Brovender, A. Rusinov

THE BRONZE AGE BARROW IN THE NORTH OF LUHANSK REGION

The results of excavations of the barrow on the Left Bank of the Seversky Donets River near the village of Nyzhnia Duvanka, Svatyiv district, Luhansk region are published in the paper. The research was conducted by the expedition of the East Ukrainian branch of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine, organized on the basis of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.

Under the mound seven burials have been discovered including five burials of the Catacomb Cultural Area, one of the Babyne Cultural Circle/Area, and one burial whose cultural affiliation remained uncertain.

In cultural and chronological terms the excavated burials are associated with Donetsk (Donetsk-Don according to S. N. Bratchenko) Catacomb culture of the Middle Bronze Age and the Volga-Don Babyne culture of the transitional period from the Middle to the Late Bronze Age. The primary burial of the barrow is burial 6 of the Donetsk Catacomb culture.

Especially interesting are two burials of the Donetsk Catacomb Culture 5 with tools, burial 6 with knucklebones, as well as the burial of the Don-Volga Babyne Culture 3 in a pillar tomb which marks the western periphery of this culture.

But many questions still remain open and debatable. Therefore, the addition of such funerary dowries as production tools and astragals to the register of catacomb burials of the Middle Bronze Age on the Left Bank of the Seversky Donets River is quite significant.

The original complex discovered in the barrow are ten pillar holes forming a certain ensemble along the periphery of the mound. Unfortunately, it is not considered possible to determine its cultural and chronological affiliation at present.

Keywords: Left bank of the Seversky Donets River, Bronze Age, Catacomb cultural area, Babyne cultural circle / area, burial, mound.

Одержано 23.01.2025

БРОВЕНДЕР Юрій, доктор історичних наук, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, Україна.

Yurii BROVENDER, Dr. habil., Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine. ORCID: 0000-0001-6372-0812, e-mail: brovender@ukr.net.

РУСІНОВ Андрій, аспірант, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, Україна.

Andriy RUSINOV, Post-graduate student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine. ORCID: 0009-0005-9752-2669, e-mail: andresrusinov@gmail.com.